

היבט 4: פרספקטיבה

פרספקטיבה: נקודות מבט ביקורתיות ומאירות עיניים.

התועלת שבחינוך טמונה ביכולת שהיא מעניקה לנו לחדור ולהבחין בדברים שמתחת לפני השטח... אדם יודע שיש הבדל בין קול לתחושה, בין מודגש לייחודי, בין בולט לחשוב.

- John Dewey, in A. H. Johnson, *The Wit and Wisdom of John Dewey*, 1949, p. 104

סימפטום חשוב לניצני הבנה הוא היכולת לייצג בעיה בכמה דרכים שונות ולגשת לפתרונה מנקודות מוצא מגוונות; לרוב אין די בייצוג יחיד ונוקשה.

- Howard Gardner, *The Unschooled Mind*, 1991, p. 13

מנקודת מבטו של מי? מאיזו זווית ראייה? מה משוער או משתמע שצריך לעשותו מפורש ולהביאו בחשבון? מה מוצדק או נאות? האם ישנן ראיות מתאימות? האם זה הגיוני? מהן נקודות החוזק ונקודות התורפה של הרעיון? האם הוא מתקבל על הדעת? מה גבולותיו? אז מה בכך?

✓ ילדה בת עשר מזהה בתשדיר פרסומת בטלוויזיה את הכשל הגלום בשימוש בדמויות פופולריות לקידום מוצרים.

✓ תלמיד מסביר טיעונים ישראליים ופלסטיניים בעד ונגד הקמת התנחלויות.

✗ תלמידה מבריקה אך עיקשת מסרבת לשקול את האפשרות שישנה דרך נוספת למדל את התופעה באופן מתמטי. היא פשוט "יודעת" שיש רק דרך אחת - הדרך שלה.

להבין במובן זה פירושו לראות דברים בקור רוח ובלא עניין אישי. הבנה מסוג זה אינה קשורה בנקודת מבט מסוימת של תלמיד כלשהו אלא בהכרה בוגרת בכך שכל תשובה לבעיה מורכבת כרוכה בדרך כלל בנקודת מבט; ועל כן שתשובה היא לעתים קרובות אפשרות אחת מבין רבות אחרות שמתקבלות על הדעת. תלמיד שיש לו פרספקטיבה קשוב למה שנחשב למובן מאליו, להנחות היסוד, לגורמים שנוטים להתעלם מהם או "להחליק" אותם במחקרים או בתיאוריות.

הפרספקטיבה כרוכה בפירושו של הנחות והשלכות מרומזות. לעתים קרובות היא מתבטאת ביכולת לשאול "אז מה בכך?" ולראות תשובה – אפילו תשובה של מורה או של ספר לימוד – כנקודת מבט אחת. פרספקטיבה מסוג זה היא צורה חזקה של תובנה, כי שינוי הפרספקטיבה ושפיכת אור מזווית חדשה על רעיונות מוכרים מאפשרים ליצור תיאוריות, סיפורים ויישומים חדשים.

יתרונה של הפרספקטיבה

מבחינת החשיבה הביקורתית, תלמידים בעלי פרספקטיבה מסוגלים לחשוף הנחות, מסקנות והשלכות מפוקפקות או לא בדוקות. כאשר לתלמידים יש פרספקטיבה, הם מסוגלים לתפוס מרחק ביקורתי מהאמונות, מהתחושות, מהתיאוריות ומהנטיות הרגילות או האוטומטיות שמאפיינות חושבים זהירים ושקולים פחות.

פרספקטיבה כרוכה בניסוח שיטתי של שאלות: "איך זה נראה מנקודת מבט אחרת? איך, למשל, יראו זאת מבקריי?" באוטוביוגרפיה שלו ציין דרווין (Darwin, 1958) שהעמדה הביקורתית הזו היתה גורם ראשון במעלה בהצלחתו להגן על התיאוריה השנויה במחלוקת שפיתח:

במהלך שנים רבות הקפדתי לשמור על כלל הזהב, כלומר, כל אימת שהופיעו במוחי עובדה שלא הייתה ידועה לי או הבחנה חדשה או רעיון חדש שהיו מנוגדים לתוצאותי הכלליות, ציינתי אותם מיד ברשימותיי. זאת משום שמניסיוני למדתי שעובדות ומחשבות כגון אלו נוטות לחמוק מהזיכרון יותר מכאלו התומכות בהשקפותיי. בזכות הרגל זה, כמעט שלא הועלו התנגדויות להשקפותיי שעליהן לא חשבתי קודם לכן ושעליהן לא ניסיתי כבר להשיב.¹

בתור היבט של הבנה, פרספקטיבה כהישג פֶּשֶׁל היא הבנה נרכשת של איך נראים רעיונות מנקודות מבט שונות. גם לומדים מתחילים, אלה שרק עכשיו יוצאים למסע הארוך אל המומחיות, עשויים לגלות נקודות מבט מאלפות – אף אם חסרים להם הסברים יסודיים של

¹ צ'רלס דרווין, אוטוביוגרפיה, תרגום: יקי מנשנפורינד (תל אביב: רסלינג, 2008), עמ' 93-94. [הערת העורכים]

הדברים (היזכרו בילד המעז לפתוח את פיו ב"בגדי המלך החדשים"); אבל לומדים מתחילים, בהגדרה, חסרים את היכולת לנקוט במכוון נקודות מבט מרובות, כפי שמציין גרדנר בציטוט שהובא לעיל.

פרספקטיבה מורכבת יותר כרוכה בתפישת נקודת המבט, שהיא נקודת המוצא לטענות של מורים ושל ספרי לימוד. מהי נקודת המבט של מחברי ספרי לימוד בפיזיקה ובהיסטוריה אמריקאית לגבי מה שנכון, מאומת או חשוב? האם מחברים אחרים שותפים לעמדות האלה? האם מומחים, מורים ומחברים שונים קובעים סדרי עדיפות שונים? ואם כן, כיצד הם מנמקים את סדרי העדיפות השונים, ומה היתרונות והחסרונות שלהם? עצם העובדה ששאלות אלה נשמעות אזוטטריות מראה עד כמה אנחנו רחוקים מלהנחיל לתלמידים את הפרספקטיבה הנחוצה.

ברונר (Bruner, 1966) מציין ש"הבנת דבר בדרך אחת אינה שוללת את הבנתו בדרכים אחרות. הבנה בדרך אחת מסוימת היא 'נכונה' או 'שגויה' רק מן הפרספקטיבה המסוימת שבמונחיה נרכשה" (עמ' 13-14). ראו את המובאה הבאה מתוך ספר לימוד העוסקת בתקופת מלחמת העצמאות האמריקאית:

מה היו אפוא הסיבות למהפכה האמריקאית? בעבר נטען שהמהפכה היתה תוצאה של רודנות הממשלה הבריטית. ההסבר הפשוט הזה אינו מקובל עוד. היסטוריונים מבינים היום שהמושבות הבריטיות היו החופשיות ביותר בעולם, ושתושביהן נהנו מזכויות ומחירויות שלא רווחו בשום אימפריה אחרת... הממשלה הבריטית חטאה בכך שלא הבינה את המצב האמריקאי....

רובם המכריע של המתיישבים היו נאמנים, אפילו אחרי חוק הבולים. הם התגאו באימפריה ובחירויותיה... בשנים שאחרי חוק הבולים, מיעוט קטן של קיצונים החל לפעול למען עצמאות. הם חיפשו כל הזדמנות להקים מהומות (U.S. Department of Health, Education, and Welfare,) (1976, p. 38)

נשמע משונה, הלא כן? הסיבה לכך היא שהטקסט לקוח מתוך ספר ללימוד היסטוריה בתיכונים בקנדה. אפשר לתאר לעצמנו שתלמידים אמריקאים שירכשו הבנה אמיתית (ולא זיכרון מדויק גרידא) של הטקסט שלהם לא יתקשו להתמודד עם הסוגיות ההיסטוריות וההיסטוריוגרפיות שמעלה הקריאה השונה הזו של "אותה" היסטוריה (במילים אחרות, פרספקטיבה כרוכה בשקילת הסברים ופרשנויות אפשריים שונים).

הכול מכירים בבעיית המסר מתוך פרספקטיבה בדיווח עיתונאי; אבל אם כן, מדוע אין מטפלים באותה הבעיה כשמדובר במסרים של ספרי לימוד (או, לרוב, בלימוד מתוך ספר לימוד מסוים, יחיד)? הכול יודעים שדעות המחברים מעצבות את בחירת התכנים, הדגשים

והסגנון, ואם כך, מדוע שלא נעזור לתלמידים להשתמש במיומנויות השפה האלה להבנת ספרי הלימוד? אילו שאלות והנחות עמדו ביסוד הכתיבה של מחבריהם? מה ניסו להשיג הוגים מקוריים כמו אוקלידס, ניוטון, תומס ג'פרסון, לבואזיה, אדם סמית, דרווין ואחרים? על אילו הנחות התבססו? ובאיזה עיוורון מומחים הם לקו? עד כמה מעוותים ספרי הלימוד את הרעיונות האלה בניסיונותיהם לפשט אותם או להשביע את רצונם של קהלי יעד מרובים?

כדי לטפח פרספקטיבה צריך להבטיח שכל העבודה בקורסים ובשיעורים תשאל ותשיב – "אז מה בכך?" "מה ההנחה?" "מה נובע מכך?" אין אלה שאלות משיקות או שאלות "בונוס" בחינוך להבנה; אלה שאלות מהותיות. אסטרטגיות ההוראה וההערכה שלנו צריכות להדגיש טוב יותר את אמצעיו ואת מטרותיו של החינוך הליברלי, דהיינו להנחיל שליטה טובה יותר בשאלות מהותיות וברעיונות מהותיים, כדי שתלמידים יוכלו לזהות בחיים האינטלקטואליים ערכים פנימיים וחיצוניים כאחד. למעשה, אחת ההגדרות המילוניות של הפועל "להבין" היא "לדעת את חשיבותו או ערכו של משהו". על פי קריטריון זה, עד כמה מצליחים אפילו טובי בתי הספר והמכללות לטפח הבנה? מעטים התלמידים שמסיימים את לימודיהם בבית הספר עם הבנה של ערך העבודה שעשו שם – של ערך המשמעת האינטלקטואלית (discipline) הדרושה ללמידת הדיסציפלינות.

ההיבט הרביעי מקדם את הרעיון שהוראה צריכה לפתוח בפני התלמידים הזדמנויות מפורשות להתמודד עם תיאוריות חלופיות ועם נקודות מבט מגוונות ביחס לרעיונות הגדולים – ולא רק במובן של שמיעת עמדות שונות משלהם מפי תלמידים אחרים, אלא גם כפועל יוצא של תכנית העבודה והקריאה בשיעורים, אשר תראה את המומחים עצמם מציגים פרספקטיבות שונות לגבי אותם רעיונות.

ג'וזף שוואב (Schwab, 1978) ראה בעיני רוחו לפני שנים חינוך להבנה ברמת המכללה שיתבסס על שינויי פרספקטיבה. הוא פיתח את מה שכינה אמנות "האקלקטי": תכנון העבודה בקורסים באופן שיכריח תלמידים לראות את אותם רעיונות חשובים (למשל רצון חופשי לעומת דטרמיניזם, פיתוח האישיות) מנקודות מבט תיאורטיות שונות עד מאוד. כאן אנחנו מתבססים על הרעיון של שוואב (ועל עבודתו של דיואי לפניו ושל ברונר אחריו) ומציעים שכל דיון ב"תוכן" יחייב שקילת משמעותו וערכו מנקודות מבט שונות כדי לאפשר הבנה ולמנוע כיסוי חומר סתמי.

